

STOMFAI MÁRK

20. századi latin-amerikai
forradalmi modellek

„Akár örülünk ennek, akár nem, a forradalom értelmezése soha nem volt a történészek privilégiuma; a politikai spektrum legkülönbözőbb szegmenseinek képviselői mindig is tudatában voltak a történetírás jelentőségének” – írja Kenéz Péter az 1917-es orosz forradalmak kapcsán.¹ Az állítás más forradalmakra is igaz. A forradalmak objektív megítélése és értelmezése (legyen szó akármilyen forradalomról) meglehetősen nehéz, de egyben meglehetősen szép feladat is.

Latin-Amerika országainak 20. századi történelmében rendszeresen előfordultak forradalmak. Kiemelkedik közülük hat, időrendben a következők: a mexikói (1910–1917), a bolíviai (1952–1964), a kubai (1958/59-től napjainkig), a perui (1968–1975–1980), a chilei (1970–1973) és a nicaraguai (1979–1990). Ezeket a forradalmakat a „baloldali” jelzővel szokás illetni, ám rövid elemzésükből kiderül, hogy a meghatározás összetettebb képet takar.

A baloldali ideológia kapcsán a „szocializmus” és a „kommunizmus” kifejezéseket emlegetik a legtöbbször (ezek gyakran összemosódnak). Értelmezésük és megítélésük Latin-Amerikában és Európában eltérő. A Szovjetunióban (és Kelet-Európában) a politikai elit rendszeresen hivatkozott Lenin és Marx műveire a 20. században. Lenin *Állam és forradalom* című munkájában Marx nyomán részletesen megmagyarázta ezen fogalmak jelentését: a szocializmus a kommunizmus első (vagy alsóbb) fázisa, mert a szocializmusban még nem szűnik meg teljesen a polgári

¹ KENÉZ Péter: *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig*. Cambridge University Press, Cambridge, 2006. 31.

² Vlagyimir Iljics LENIN: *Állam és forradalom*. Magyar Helikon, Budapest, 1971. 125.

jog (vagyis nem érvényes minden tekintetben az egyenlő jog).² A 20. századi Latin-Amerikában azonban ez az értelmezés szinte teljesen hiányzott; a baloldali ideológia más aspektusait helyezték előtérbe (a szegénység és a gazdasági különbségek felszámolása, társadalmi igazságosság).

A politikai forradalom értelmezése is koronként változik, mást értettek rajta a 19. század elején, közepén és mást a 20. században. A 19. század első felének szocialista gondolkodói (Saint-Simon, Owen) elsősorban még reformokban és nem forradalomban gondolkodtak egy új társadalmi rend kialakítása és az ipari forradalom szülte társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetése érdekében. A 19. század közepére a forradalom mint radikális társadalmi-gazdasági program került előtérbe: Marx a forradalmat a magántulajdon és a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolásához szükséges első lépésként jelölte meg, amelynek során a munkásosztály átveszi a hatalmat és kisajátítja a kapitalista tulajdont, majd azt kollektív tulajdonná alakítja át. Marxnál külön hangsúlyt kapott a forradalom egyetemes jellege. Lenini (a marxhoz nagyon közel álló) értelmezésben a forradalom a burzsoá-kapitalista elemek és rend megdöntésére irányul. Egyúttal teljesen új társadalmi rend kialakulását jelenti, majd az állam nélküli osztályegyenlőség előfutáraként is szolgál. Latin-Amerikában azonban minderről nem egészen így vélekedtek. Ott inkább Donoso Cortésnek, a 19. század közepén élt konzervatív spanyol gondolkodónak a nézetei hatottak, aki a forradalmak céljaként (amelyeket egyébként elvetett) a szociális különbségek megoldását jelölte meg, illetve véleménye szerint a forradalmak általában értékválság idején robbannak ki.³

Mivel az egyes latin-amerikai forradalmi modellek mind ideológiailag, mind a forradalom menetét tekintve erősen különböznek egymástól, uniformizálásuk lehetetlen és nem is helyes. A latin-amerikai forradalmak esetében az eltérések mellett hasonlóságokat is lehet találni. Ezért munkámban ezt szem előtt tartva próbálok áttekintést nyújtani a különböző országokról. Szempontrendszerem elemei a következők: a forradalom programja és céljai, társadalmi támogatottsága, az egyház esetleges szerepe és megítélése, a fontosabb gazdaságpolitikai intézkedések és folyamatok, illetve a nemzetközi tényezők befolyásoló hatása. Nemcsak arra a kérdésre keresem a választ, hogy miért és miben különböznek az egyes modellek egymástól, hanem arra is, hogy Kuba kivételével miért buktak el mindenütt.

³ SEMSEY Viktória: *Donoso Cortés a Bibliáról. In: „Az Írás és az írás”. Károli Református Egyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2010.*

Mexikó

Időrendben az 1910-ben kezdődött mexikói forradalom az első modell. Talán nem is helyes egyetlen mexikói forradalomról beszélni, több forradalomról is beszélhetünk.⁴

Porfirio Díaz európai mintát követő, az ország fejlesztését célzó diktatúrája 1910-re több gazdasági válság (különösen az 1907–1908-as) után már nem tudta mobilizálni az embereket (noha Mexikó Latin-Amerika egyik legfejlettebb állama volt⁵). Francisco Madero személyében egy USA-ból hazatérő politikus döntötte meg Díaz rendszerét. Madero, a *Plan de San Luís de Potosí* nevű programjában (1910. november) önmagát tette meg ideiglenes elnökké, „demokratikus” választásokat ígért, s egy olyan új rendszer vonásait vázolta föl, amellyel gazdasági és politikai átalakulások következhetnek; megígérte a földkérdés felülvizsgálatát is, ami népszerűvé tette a parasztok körében. A több mexikói forradalom elméletéből kiindulva máris kétféle szempont alapján különíthetjük el az eseményeket: egyrészt időrendben is több forradalom követte egymást, másrészt az egyes forradalmak más és más célokat tűztek ki maguk elé.

A morelosi, délnyugat-mexikói parasztvezér, Emiliano Zapata elégedetlen volt Madero intézkedéseivel,⁶ így saját programjában, a *Plan de Ayalában* (1911 tele) a földkérdés radikális megoldását, az *haciendák* (nagybirtokok) felosztását tervezte (majd végre is hajtotta). Ezzel két újabb szempontot különböztethetünk meg. Egyrészt a földrajzit, hiszen az egyes forradalmak csak az ország egyes régióira terjedtek ki. Másrészt pedig a társadalmi támogatottság, a résztvevők társadalmi helyzete is különböző volt. (Zapata csapataiban a kisbirtokos parasztok játszották a főszerepet, akik 1910-re szinte teljesen proletarizált munkaerővé váltak a nádtermesztők agresszív földfoglalásai miatt.⁷)

⁴ Alan KNIGHT: *Revolutionary Project, Recalcitrant People – Mexico 1910–40*. In: Jaime E. RODRIGUEZ O.: *The Revolutionary Process in Mexico – Essays on Political and Social Change*. UCLA Latin American Center, Los Angeles, 1990. 227.

⁵ Leslie BETHELL (szerk.): *The Cambridge History of Latin America*. IV. k. (1870–1930). Cambridge University Press, Cambridge, 1986. 4.

⁶ Madero a szűzföldek, illetve az állami tulajdonban lévő földek felparcellázását és kiadását tervezte, amellyel csak egy kis létszámú paraszti réteg jutott volna az átlagosnál rosszabb minőségű földhöz. Lásd HORVÁTH Gyula: *A mexikói forradalom döntő szakasza. A konvent és a polgárháború (1914–1916)*. In: uő: *Tanulmányok a mexikói forradalomról*. Szeged, 1995. 7.

⁷ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. IV. k. 170.

Annak ellenére, hogy Madero idején az ország gazdasága növekedett,⁸ Maderót saját tábornoka, Victoriano Huerta 1913. február 18-án megbuktatta. Huertának komoly belső⁹ és külső ellenzékkel kellett megküzdenie, ráadásul az ő elnöksége alatt szabadult el az infláció is (egészen 1916-ig nem sikerült stabilizálni a pesót). A külső ellenzékét gyakorlatilag az USA egymaga alkotta (nem ismerte el Huertát az ország vezetőjének, illetve 1914-ben fegyveresen is beavatkozott). Az amerikai beavatkozási szándék minden latin-amerikai modell esetében közös lesz, azonban Mexikónál ez tisztán gazdasági okokra vezethető vissza (a legnagyobb kereskedelmi partner az USA volt).

A belső ellenzékéből két személyt kell kiemelni: Venustiano Carranzát és Francisco („Pancho”) Villát. Carranza 1913. márciusi, *Plan de Guadalupe* nevű programjával támadta Huertát, és egyúttal vissza kívánt térni az alkotmányos kormányzáshoz (gazdasági és szociális kérdésekről nem esett szó). Egyébként meg akarta büntetni az Huertát támogató katolikus egyházat is. Céljai eléréséhez alkotmánypárti hadsereget szervezett. Villa az ország északi részében alakított csapatokat munkanélküliekből és cowboyokból, akik elsősorban nem földet, hanem munkát akartak. Kártérítés nélkül elkobozta az haciendákat (1913. december 21.), hogy elláthassa katonáit, földosztást azonban nem rendelt el.¹⁰ Az északi, főleg indiánok által lakott terület volt Mexikó legelmaradottabb régiója. A forradalmak megkülönböztetésére szolgáló földrajzi szemponttal szorosan összekapcsolható a gazdasági és a társadalmi: minél elmaradottabb volt egy régió, annál szélesebb társadalmi bázisra támaszkodhatott a forradalom.

1914 augusztusában az alkotmánypárti hadsereg segítségével Carranza átvette a hatalmat. Az USA azonban vele szemben Villát és seregét támogatta. Villa egyfajta „sztár” lett az amerikai médiában: filmes csoport követte minden lépését.¹¹ A katonai események alakulása (Álvaro Obregón csapatai Villát és Zapatát is visszaszorították, illetve sikerült levérni a földet követelő yaki indiánok felkelését¹²) folytán az USA végül elismerte Carranza uralmát, és a kereskedelem is megindult. Carranza

⁸ Nöttek a bányászat és az olajtermelés kitermelési mutatói, illetve a mezőgazdaság jó termésátlagokat produkált. (Uo. 87.)

⁹ Egyrészt Huerta idején csökkentek a termésátlagok (ezáltal mélyült a depresszió), másrészt a korábbi gazdasági fellendülés idején állami kontroll nélkül kialakult munkásszervezetek komoly ellenzékot képeztek. (Leslie BETHELL [szerk.]: i. m. IV. k. 92–96.)

¹⁰ Thomas E. SKIDMORE–Peter SMITH: *Modern Latin America*. Oxford University Press, New York, 2005. 266.

¹¹ A felvételekért a stáb 25 000 USD fizetést kapott. Lásd Leslie BETHELL (szerk.): i. m. X. k. (Ideas, Culture and Society since 1930.) Cambridge University Press, Cambridge, 1995. 459.

¹² WITTMANN Tibor: *Latin-Amerika története*. Gondolat, Budapest, 1978. 352.

igyekezett a lehető legtöbb társadalmi réteget megnyerni, ezért az 1916. november 20-án összeülő alkotmányozó nemzetgyűlés heterogén összetételű lett, szinte minden politikai erő képviseltette magát.

Az új alkotmány, amely 1917. február 5-én született meg, jórészt az 1857-es, haladónak számító elődjére támaszkodott.¹³ A munkásság megerősödését jelzi, hogy képviselői érvényesíteni tudták akaratukat Carranza álláspontjával szemben az őket érintő kérdésekben. A legfontosabb intézkedések a következők voltak: nyolcórás munkanap; gyülekezési, szakszervezet-alapítási és sztrájkjog; a nők a szülés előtt és utána fizetett szabadságot kapnak; a gyermekmunka betiltása; betegsegélyezés;¹⁴ a központi hatalom megerősítése; valamint az összes természeti erőforrás az állam tulajdona lett (különösen fontos az olajkitermelés és a bányászat: csak az állam engedélyével lehetett feltárásokat végezni; kizárólag mexikói állampolgárok és társaságok juthattak földhöz).¹⁵ Az új alkotmány tehát erősen nacionalista, a munkások érdekeit képviselő¹⁶ volt, illetve meglehetősen antiklerikális, hiszen elkobozta az egyházi vagyont (iskolákat, templomokat is), betiltotta a vallásoktatást, és kitiltotta a papokat a politikai életből.

A mexikói forradalom (illetve forradalmak) eseményeit tehát csoportosíthatjuk földrajzi elhelyezkedésük, céljaik, társadalmi támogatottságuk, résztvevőik társadalmi helyzete alapján. Ezenkívül a forradalmárok sokszor kulturális forradalomként is definiálták saját mozgalmukat.¹⁷ A baloldali ideológia Marxhoz és Leninhez kapcsolható része nem hathatott a forradalom idején, hiszen az időben megelőzte az 1917-es oroszországit. A forradalom intézményesülését követő elnökök közül Lázaro Cárdenas elnöksége idején, 1934 és 1940 között viszont (ekkorra már kialakult a forradalom saját pártja, a Nemzeti Forradalmi Párt által irányított egypártrendszer) központi szerephez jutott.¹⁸ Cárdenas radikális föld-

¹³ Az 1857-es alkotmány az ország minden állampolgárának teljes szabadságot biztosított (választási és választhatósági jog), több antiklerikális intézkedést fogantatott, valamint törvénybe foglalta az emberi jogokat és a magántulajdon védelmét. Lásd Leslie BETHELL (szerk.): i. m. III. k. (From Independence to 1870.) Cambridge University Press, Cambridge, 1985. 458.

¹⁴ HORVÁTH Gyula: *A földreform sorsa Mexikóban a forradalom és a konszolidáció éveiben (1910–1930)*. In: uő: *Tanulmányok a mexikói forradalomról*. I. m. 60.

¹⁵ SEMSEY Viktória: *Spanyolország és Latin-Amerika 19–20. századi rövid története*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 141.

¹⁶ A gyakorlatban azonban a munkásokra vonatkozó szabályozások csak részben valósultak meg. (Leslie BETHELL (szerk.): i. m. IV. k. 352.)

¹⁷ Példa erre a zapatismo önmeghatározása: „a szandál háborúja a cipő ellen”. Lásd Alan KNIGHT: i. m. 229–230.

¹⁸ Több földosztást tartottak, államosították az olajipari cégeket, szocialista módon kívánták átszervezni az oktatást. Lásd Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. k. II. rész. (Economy, Society and Politics since 1930 – Politics and Society). Cambridge University Press, Cambridge, 1994. 165.

reformot vezetett be, amelynek során növelte az ejidók (a falvak közös földjei) számát, és állami segítséget nyújtott a parasztságnak.¹⁹ Elnökségének vége a „forradalmi korszak” végét is jelentette, az ország 1940-től más politikai irányvonalat követett.

Bolívia

A mexikói modellt nemcsak időrendben követi a *bolíviai*, hanem ideológiailag is hozzá kapcsolható. 1952 áprilisában az MNR²⁰ (az 1941-ben alakult *Movimiento Nacionalista Revolucionario*, a Nemzeti Forradalmi Mozgalom) vezette forradalom átvette a hatalmat, és ezzel az újkori Bolívia egyik kiemelkedő eseménye ment végbe. A forradalmat a parasztok földfoglalásai és a bányászok megmozdulásai kísérték. Összességében elmondható, hogy az MNR társadalmi bázisa széles volt, tagjai közé bányászok, kisebb földbirtokosok és egyetemisták is beléptek.

Bolívia egyike volt a legnehezebb helyzetben lévő latin-amerikai országoknak: a csecsemők halálozási rátáját, a városi lakosság arányát, az iparosodás mértékét és a várható átlagéletkort tekintve egyaránt igen rosszak voltak a mutatói, miközben 1950 és 1970 között 2,24%-os éves népességnövekedési rátát produkált, s az ország lakossága 2,8 millióról 4,3 millióra növekedett.²¹

Az MNR ezt a nehéz helyzetet kívánta megoldani. Az argentinai száműzetéséből hazatérő és a forradalom élére álló Victor Paz Estenssoro pénzügyi szakember volt, ennek megfelelően átlátta, hogy a változáshoz radikális és átfogó politikai-gazdasági reformokra van szükség. Általános választójogot vezettek be, 1952-ben államosították az ország fő jövedelemforrásait, az ónbányákat, majd 1953-ban földreformot hajtottak végre. Ezek az intézkedések azonban egyrészt a nemzetközi folyamatok, másrészt a belső állapotok miatt nem érték el céljukat.²² A földreformot (melynek során a művelhető földek egynegyedét osztották szét²³)

¹⁹ Cárdenas idején több földet osztottak szét, mint a forradalom óta összesen. (HORVÁTH Gyula: *A mexikói „hivatalos” párt megalakulása és 1938-as átalakítása*. In: uő: *Tanulmányok a mexikói forradalomról*. I. m. 118.

²⁰ ANDERLE Ádám: *Latin-Amerika története*. Pannonica Kiadó, Budapest, 1998. 147.

²¹ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. k. I. rész. 6–42.

²² A koreai háború végétől, 1953-tól csökkent a nemzetközi kereslet az ónra, a földreform pedig régióként más és más helyzetben következett be. Lásd Waltraud Q. MORALES: *A Brief History of Bolivia*. Lexington Associates, New York, 2003. 145–151.

²³ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VIII. k. (Spanish South America since 1930.) Cambridge University Press, Cambridge, 1991. 549.

és az államosításokat mexikói mintára végezték, s mexikói tanácsadókat is igénybe vettek. Megindult az oktatási rendszer reformja.²⁴ Estenssoro azonban a problémás gazdasági kérdéseket inkább a szőnyeg alá söpörte, mert megoldásuk a gazdasági mutatók romlását vonta volna maguk után. A belső problémákat tovább súlyosbította a Latin-Amerikában addig példátlan amerikai gazdasági intervencionizmus.²⁵ Az MNR vezetete rendszer első négy éve „de facto” rezsim volt: a kongresszus nem működött, az ellenzéki sajtót betiltották, Estenssoro körül pedig mérsékelt személyi kultusz épült ki.²⁶

Estenssoro utóda 1956-ban Hernán Siles Zuazo lett. A választásokat az MNR könnyedén megnyerte a legyengített ellenzékkel szemben. A korábban fő támogatónak bizonyuló parasztság azonban fokozatosan mégis eltávolodott tőle.²⁷ Siles olyan gazdasági káoszban vette át az országot, amelyben minden az amerikai gazdasági segítségtől függött. Elnöksége alatt rendbe tudta tenni a gazdaságot,²⁸ csökkent a represszió. Intézkedéseivel azonban utat nyitott az ellenzék megerősödésének is. Különösen 1960-tól, az MNR-kormányzat második hat évétől volt ez tapasztalható. Az amerikai térnyerés a bolíviai politikában egyre inkább felgyorsult²⁹ – a Gulf Oil nevű olajcég befolyása volt a legerősebb –, és az államosításokat az amerikai gazdasági segítség elnyerése érdekében leállították. 1960-tól ismét Estenssoro lett az elnök, ekkor már új gazdaságpolitikai irányvonallal. 1964-ben azonban pártszakadás következett be, és a választások után René Barrientos tábornokot alelnökké választották. A katonaság súlyának megnövekedése miatt még abban az évben megbukott az Estenssoro-kormány, és Barrientos katonai diktatúrát vezetett be.

Az MNR rámutatott arra, hogy egy társadalmi rétegeken átívelő szövetség jobban mobilizálhatja az embereket, mint egy „ortodox” baloldali párt.³⁰ Kevésbé dogmatikus ideológiája folytán elmaradt az egyház bármilyen formájú üldözése, ennek megfelelően az egyház sem fejtett ki különösebb ellenállást a rendszerrel szemben. Az MNR megosztott szervezet volt, emiatt a mexikói, egypártrendszerre épülő államszervezési

²⁴ ANDERLE Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870–1959*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1982. 390.

²⁵ Az 1960-as években Kubában volt tapasztalható hasonló mértékű intervencionizmus. Lásd LESLIE BETHELL (szerk.): i. m. VIII. k. 542–543.

²⁶ Uo. 546.

²⁷ Uo. 549.

²⁸ A földreform pozitív hatásai csak ekkor jelentkeztek, s javult a kormányzat kommunikációja is. Lásd uo. 553.

²⁹ Következésképpen Nixon amerikai alelnök 1958-as látogatását ellenszenv kísérte. Lásd KERÉKES György: *Kubától Chiléig. Forradalmak és ellenforradalmak Latin-Amerikában*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1974. 16.

³⁰ LESLIE BETHELL (szerk.): i. m. VI. k. II. rész. 195.

modell Bolíviában nem vált be. A gazdasági mutatók romlása³¹ miatt a társadalmi támogatottság folyamatosan csökkent, szembevető volt az óriási taglétszámú munkásszervezetek szembefordulása a kormánnyal.

A nemzetközi erőter a kubai forradalom sikere (1959) után lett igazán kedvezőtlen, és az USA immár ideológiailag is szemben állt a kormánnyal, nem csak gazdaságilag. Che Guevara 1967-ben maroknyi csapatával meg akarta dönteni Barrientos rendszerét, de a lakosság érdektelensége és bizalmatlansága³² miatt kísérlete kudarcba fulladt. Chet a Bolíviában tartózkodó amerikai erők retorzióként kivégezték. Az 1960-as évek végén Alfredo Ovando tábornok, 1970/1971-ben Juan José Torres tábornok a később elemzendő peruihoz hasonló, reformista rendszert vezetett be.

A bolíviai események rámutattak arra, hogy egy szélsőségesen elmarendett ország problémáinak megoldásához több tényező jelenléte szükséges: társadalmi összefogás, megfelelő program és intézkedések, nemzetközi támogatás. Bolíviában a megfelelő program és intézkedések többé-kevésbé megvoltak ugyan, de hiányosságai, illetve a másik két tényező hiánya miatt a forradalom bukásra volt ítélve. Estenssoro és Siles később demokratikus választások útján ismét elnökök lettek. Ez viszont arra utal, hogy széles tömegek voltak elégedettek a kormányzásukkal.³³

Kuba

Az 1958/59-es forradalom után létrejött rendszer mindmáig létezik, azaz már több mint ötvenéves. Objektív elemzése éppen ezért nem könnyű feladat, hiszen a kubai események a mai napig megosztják a világ közvéleményét.

A két, világszerte ismert személyiség, Fidel Castro és Ernesto „Che” Guevara köré tömörülő Július 26-a Mozgalom³⁴ sikere egyedülálló volt: egy vidéki, kis létszámú gerillacsapat aratott győzelmet, a kommunista párt segítsége nélkül.³⁵ A forradalom sikerének fő oka az volt, hogy mo-

³¹ A GDP 20%-kal esett, csökkentek a bányászat kitermelési mutatói, elharapódzott a korrupció és az infláció. Lásd SEMSEY Viktória: *Spanyolország és Latin-Amerika*. I. m. 206–207.

³² Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. k. II. rész. 202.

³³ Illetve arra is utalhat, véleményem szerint, hogy a problémákat az 1970–1980-as évekre sem sikerült megoldani.

³⁴ A mozgalom Castrónak és társainak a Moncada-erőd elfoglalására 1953-ban tett kísérlete dátumáról kapta a nevét.

³⁵ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. kötet, II. rész. 196.

bilizálni tudta a lakosságot egy népszerűtlen, korrump, USA által támogatott diktátor, Fulgencio Batista rendszere ellen, és egy jobb, élhetőbb Kuba megteremtését ígérte. A forradalom során semmilyen marxista–leninista ideológiáról nem esett szó. Ennek térnyerése a kubai politikában az események további alakulásának következménye.

A forradalom után létrejött kormányzat első intézkedései a rendszer ellen fordították az USA-t. 1959 májusában erősen nacionalista földreformot hajtottak végre, melynek során elkobozták a külföldi (ezt hangsúlyozták) és a hazai latifundiumokat egyaránt.³⁶ Legfőképp ez a lépés eredményezte egyrészt azt, hogy a mérsékelt politikusok elpártoltak a mozgalomtól³⁷ (s innentől fogva a rendszer a városi és vidéki kis- és középosztályra, illetve a munkásosztályra támaszkodott); másrészt megromlott az ország viszonya az USA-val. A viszony romlását az 1960. július 6-án bevezetett amerikai kereskedelmi embargó tovább fokozta. Eközben a Szovjetunió (1959 júniusától) kihasználta a lehetőséget, és felajánlotta, hogy felvásárolja Kuba legnagyobb exportcikkét, a cukrot. 1961. július 6-án, minden amerikai tulajdon államosítása után a két ország között megszakadt a diplomáciai kapcsolat. Ezután még erőteljesebbé vált a Szovjetunió térnyerése. Utóbbi érvényt próbált szerezni geopolitikai érdekeinek is a Kubába telepített rakétákkal. Az 1961-ben a Disznó-öbönlél lezajlott sikertelen amerikai háttérű inváziós kísérletet és az 1962-es kubai rakétaválságot követően Castro bejelentette, hogy a forradalom és saját maga is marxista–leninista meggyőződésű és az is marad élete végéig. Ezzel Kuba „elindult a szocializmus építésének útján”.

Az ország átalakítása azonban már mindezt megelőzően elkezdődött. Az államapparátusból eltávolították a régi rendszer híveit, új hadsereget szerveztek, valamint létrehozták a Tisztességtelenül Szerzett Javak Felosztásának Minisztériumát, amely az ilyen javak kisajátításával és társadalmi hasznosításával foglalkozott.³⁸ Az úgynevezett városi reform során csökkentették a lakások bérleti díjait, megkezdtek az analfabetizmus felszámolását, és kialakították a lakosság nagy részét ellátó egészségügyi rendszert.³⁹ 1960. október 13-án 382 magánkézben lévő cég

³⁶ 1963-ra a földek 70%-át államosították. Lásd Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VII. k. (Mexico, Central America and the Caribbean since 1930.) Cambridge University Press, Cambridge, 1990. 472.

³⁷ Ráadásul kb. 200 000 ember (benne az értelmiség nagy része) 1960 és 1962 között elhagyta az országot. Az emigráció folyamatos jelenség, és a külföldön élők tiltakozása a Castro-rendszer ellen mindvégig erős maradt.

³⁸ KERÉKES György: *Kubától Chiléig*. I. m. 32–33.

³⁹ Carlos MALAMUD: *América Latina, Siglo XX – La Búsqueda de la Democracia*. Alianza Editorial, Madrid, 1995. 115.

(például malmok) államosítását jelentették be; ez az összes nagyobb vállalatot érintette. A gazdasági átalakításra irányuló erőfeszítések⁴⁰ azonban sikertelenek voltak (a gazdaság 1962–1963-ban is összeomlott), a mezőgazdasági eredmények a kedvezőtlen időjárási viszonyok és az adminisztrációs káosz miatt a legrosszabbak lettek térségben. A folyamatok két dolgot eredményeztek: egyrészt a kommunista párt (amely 1965-ig a Szocialista Forradalom Egységpártja néven működött) egyeduralmát a politikai palettán, másrészt a Szovjetuniótól való gazdasági függés erősödését. Ez utóbbiban nagy szerepe volt az amerikai blokádnak is, amely gazdasági kényszerpályára terelte az országot. Kuba 1972-ben csatlakozott a KGST-hez – a szocialista országok részesedése a kubai külkereskedelemben már az 1960-as években elérte a 92%-ot, és Kuba a Szovjetunióval már korábban hosszú lejáratú szerződéseket kötött.⁴¹ A szigetország főbb importcikkei ipari termékek és beruházási javak, főbb exportcikkei cukor és ásványi anyagok voltak.⁴²

Castro a rossz eredmények miatt végleg a szocialista modell mellett döntött: 1975-ben megkezdődött az első átfogó ötéves terv végrehajtása.⁴³ A várt eredmények továbbra is elmaradtak a következő tíz évben,⁴⁴ és még az 1990-es években is előfordult, hogy az ország élelemhiánnyal küszködött. Kuba mégis túlélte, hogy a kelet-európai szocialista országok magára hagyták, s az azokban bekövetkezett rendszerváltás után a Föld egyik utolsó, szocialistának mondott berendezkedésű állama maradt.

Elemzők szerint a forradalom több pozitív eredményt is fel tud mutatni. Nőtt a városi lakosság aránya (68%); fejlődött az acél- és építőipar; az egészségügyben tapasztalható fellendülés miatt csökkent a gyermekhalandóság és nőtt a várható életkor. Az iskolai reformnak köszönhetően 1981-re a tizenkét és tizenhét év közötti lakosság 75%-a középiskolába járt.⁴⁵

A pozitívumok mellett a negatívumokról is szólni kell. A kormányzat komoly egyházellenes politikát folytatott; erőteljes volt a cenzúra; az iskolai reform sikerét tompította, hogy az oktatást átpolitizálták; a korábbi ígéretek ellenére nem vonták be szélesebb körben a politikába

⁴⁰ Jórészt Guevara nevéhez köthető az ipar fejlesztése, a kereskedelmi kapcsolatok erősítése a szocialista blokkal (együttal a gazdasági függés felszámolása), a gazdaság centralizálása. Lásd Thomas E. SKIDMORE–Peter SMITH: i. m. 315–316.

⁴¹ KERESKE György: *Kubától Chiléig*. I. m. 129., 190.

⁴² Uo. 370.

⁴³ Korábban csak szektoronkénti tervezéssel foglalkoztak.

⁴⁴ ANDERLE Ádám: *Kuba története*. Akkord Kiadó, Budapest, 2004. 150–154.

⁴⁵ Ez a legjobb mutató volt a kontinensen. Lásd Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. k., I. rész. 14–15., 40.

a népet; a forradalmi modellt igyekeztek Afrikába exportálni (Angolába, Etiópiába). Mindez túl sok pénzt emésztett fel (viszont óriási hatást gyakorolt az úgynevezett harmadik világbeli függetlenségi mozgalmakra). Közben az abortusz engedélyezése miatt a térségben itt esett a leggyorsabban a születések száma.⁴⁶

A kubai forradalom Latin-Amerika jelenkori történelmének egyik legnagyobb hatású eseménye. A rendszer minden külső és belső nehézség ellenére 1959 óta, kisebb változtatások után ugyan, de fennáll. Átfogó elemzése a rendszer jövőbeni, egyelőre megjósolhatatlan dátumú bukása vagy átalakulása (?) után még érdekesebb lesz.

Peru

A perui forradalmi folyamat különlegességét az adja, hogy irányítója a katonaság volt. Ezért talán kicsit meglepő lehet, hogy az intézkedések nagyon közel álltak a baloldali politikához. Sokan úgy értékelik a folyamatot mint „forradalmat felülről”, amely megpróbálta elkerülni a nép által kezdeményezett „forradalmat alulról”.⁴⁷ Az eseményeket leginkább a „nemzeti forradalom” terminussal lehet leírni.⁴⁸

A forradalom előtt regnáló Belaúnde-kormányzat nem tudta végrehajtani a szükséges szociális reformokat és a politikai struktúra átalakításait. Az 1968. október 3-i forradalom után hatalomra kerülő, Juan Velasco Alvarado tábornok által vezetett Fegyveres Erők Forradalmi Kormányza és a felső vezetés jórészt a hadsereg polgári-kispolgári származású, Amerika- és oligarchiaellenes főtisztjeiből állt össze.⁴⁹ A katonai kormányzat pártok nélkül kormányzott, de a pártokat nem tiltották be. Céljait az Inka-tervben foglalta össze. Olyan gazdasági modellt próbált kialakítani, amely „se szocialista, se kapitalista”. A külpolitika önállósítása (és az USA-tól való függés lazítása) mellett egy faji előítéleteken túllépő, integrált Perut akartak teremteni⁵⁰ (a faji előítéletek a nagyszámú indián lakosságra vonatkoztak). A hatalomra kerülés után megkezdődtek az államosítások. Állami tulajdonba került az ásvány- és szénhidrogén-kitermelés, az áramtermelés, a közle-

⁴⁶ Uo. 7–11., 20.

⁴⁷ Christine HUNEFELDT: *A Brief History of Peru*. Lexington Associates, New York, 2004. 246.

⁴⁸ BALOGH András–ROSTOVÁNYI Zsolt–BÚR Gábor–ANDERLE Ádám: *Nemzet és nacionalizmus (Ázsia, Afrika, Latin-Amerika)*. Korona Kiadó, Budapest, 2002. 527.

⁴⁹ ANDERLE Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870–1959*. I. m. 429.

⁵⁰ BALOGH András–ROSTOVÁNYI Zsolt–BÚR Gábor–ANDERLE Ádám: i. m. 527.

kedés, a halászat,⁵¹ a külkereskedelem. Állami ellenőrzés alá vonták a külföldi vállalatok nagy részét; külföldiek kezén csak kisebb vállalatok maradtak.⁵²

Az 1969. június 24-én meghirdetett agrárreform az oligarchia ellehetetlenítését célozta. A partvidéki ültetvényeket államosították és a munkások kezére adták. A földreform 1975-ig összesen 5 000 000 hektár föld szétosztásával járt, ami 340 000 családot érintett.⁵³ Nagy állami befektetéseket eszközöltek az ipari szektorban – ezek egyrészt hosszú távon sikeresek lehettek volna, másrészt az ipar fejlesztésével az importhelyettesítés is elérhető lett volna.⁵⁴ A szociális reformok a következőket tartalmazták: a munkaidő szabályozása; bér- és nyugdíjemelések; a minimálbér rögzítése; ingyenes oktatás; az alapvető élelmiszerek állami dotációja.⁵⁵ A munkás-, paraszt- és diákszervezetek korporatív rendszerre forrtak össze – a cél a politikailag fontos szektorok megnyerése volt. Az indigenista (indiánvédő) politika jegyében második államnyelv-ként bejegyezték a kecsuát.⁵⁶

A kormány legfőbb támogatója a Perui Kommunista Párt volt. A nemzetközi erőter is többé-kevésbé kedvezett, kivéve az USA-t, amely pénzügyi blokáddal sújtotta Perut 1974-ig. A Kereszténydemokrata Párt (és az egyház) a „kritika és támogatás” álláspontjára helyezkedett – szociális kérdésekben nem értett egyet a kormánnyal. A Victor Haya de la Torre vezette APRA (eredetileg Amerikai Népi Forradalmi Szövetség, 1936-tól Perui Néppárt; jól szervezett aktivistahálózattal és több száz-ezres tömegbázissal) és a Belaúnde vezette Népi Akciópárt egyre hevesebben támadta a rendszert. Velazcókék nem vették igénybe a közvetítés, a tárgyalás vagy a döntőbírótság eszközét a tömegmozgalmakkal (a munkások, diákok mozgalmával) támadt küzdelemben, inkább megtorlásokkal némították el a politikai aktivistákat.⁵⁷ A társadalmat nem tudták megnyerni, mert az embereknek nem tették lehetővé a politikai részvételt. Még a kedvezményezett cégek is „kommunista diktatúrától” tartottak. A kormány átalakította a tulajdonrendszert is. A magánszektor mellett a mezőgazdaságban megkezdődött a szövetkeztetésítés.

⁵¹ Ekkor Peru volt a világ 2. legnagyobb halásznemzete Japán után. Lásd KERESKES György: *Kubától Chiléig*. I. m. 306.

⁵² ANDERLE Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870–1959*. I. m. 430.

⁵³ Uo. 430.

⁵⁴ LESLIE BETHELL (szerk.): i. m. VIII. k. 469.

⁵⁵ ANDERLE Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870–1959*. I. m. 430.

⁵⁶ BALOGH András–ROSTOVÁNYI Zsolt–BÚR Gábor–ANDERLE Ádám: i. m. 528.

⁵⁷ LESLIE BETHELL (szerk.): i. m. VIII. k. 467.

Az iparban 1974-től megindult a „társadalmi tulajdonú” üzemek létesítése – ezek „önigazgatásosak” voltak (a munkások beleszólhattak az őket érintő kérdésekbe).⁵⁸ 1975-re többszektorú gazdaság alakult ki.

1973-tól, miután Augusto Pinochet hatalomra került Chilében, növekedtek a katonai kiadásokat – chilei-bolíviai támadástól lehetett tartani. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1974-re az ország súlyos gazdasági krízisbe jutott. A csökkenő bevételek miatt a már korábban is nehéz helyzetben lévő parasztság létfeltételei tovább romlottak. A tömegmozgalmak egyre erőteljesebben támadták a rendszert, politikai részvételt követelve. A kormányon belüli különböző katonai érdekcsoportok között is szakadás következett be – Velazco egyrészt átvette a média felett a hatalmat, másrészt a fontosabb pozíciókba saját embereit ültette. A tömegmozgalmakkal szemben egyre erőszakosabban léptek föl. A már igen öreg Velazcót végül 1975 augusztusában leváltották, és helyére hadügyminisztere, Francisco Morales Bermúdez tábornok került. Ezzel megkezdődött a forradalom második fázisa.

A forradalom második fázisa nem nevezhető sikeresnek. Az ellenzék folyamatosan választásokat és új alkotmányt követelt (különösen az APRA és Haya), a baloldal elvetette a demokráciát. A katonaságon belüli megosztottság is problémát okozott – Velazco híveit kiszorították a hatalomból, egyes csoportok egy argentin mintára szervezett katonai diktatúra formájában harmadik fázist akartak. Erősödött a represszió, nem voltak független lapok és rádióállomások. Az ország 4 000 000 000 USD adósságot halmozott fel, ezért Walter Piazza gazdasági miniszter az IMF-hez fordult segítségért. Több gazdasági csomagot hajtottak végre, amelyek széles társadalmi ellenállásba ütköztek. Az ország többször közel került a fizetéseképtelenséghez. A kormány által sokáig halogatott alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat végül 1978-ban az APRA nyerte. Az 1979-re megszülető alkotmány egy félpreszidenciaális rendszert eredményezett: a törvényhozó hatalom a Kongresszus, a végrehajtó az elnök kezébe került.⁵⁹ Ötévenkénti általános és háromévenkénti törvényhatósági választásokat írt elő.⁶⁰ Végül az 1980-as választások után Belaúnde visszatért, és Perunak ismét civil kormányzata lett.

A perui katonai kormányzat főként az ország lakosainak ellenállása miatt bukott el. Az ellenzék, a társadalom nagy része és a magánkézben

⁵⁸ Az állami és „társadalmi” tulajdon részesedése folyamatosan nőtt a GDP-ből – 1975: 30%, 1977: 50%. Lásd ANDERLE Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870–1959*. 432. és Christine HUNEFELDT: i. m. 232.

⁵⁹ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VIII. k. 482.

⁶⁰ ANDERLE Ádám: „Demokrácia Peruban”. In: *Diktatúra és demokrácia között. Tanulmányok a latin-amerikai politikai átmenetről*. Hispánia, Szeged, 1997. 114.

maradt vállalatok mind „kommunista diktatúrától” tartottak, ami megítélásom szerint nem volt reális. A represszió mellett különösen az első fázisban több előremutató intézkedést is foganatosítottak. 1974-ig az USA ellenséges volt, de később segítette Perut mind kölcsönökkel, mind az IMF-fel folytatott tárgyalásokon. A perui politikai élet végül felőrölte a katonai kormányzatot.

Chile

A chilei modell esetében nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett forradalomról, mert ennek egyik fő jellemzője, a fegyveres konfliktus hiányzik az eseménysorból. A chilei történések célja azonban mindvégig a szocializmus kiépítése volt, csak ezt békés, demokratikus módon kívánták véghezvinni.

Az eseményeket irányító szervezet, a Népi Egység (*Unidad Popular* = UP) hat baloldali párt koalíciója volt. Részt vettek benne a szociáldemokraták, a kommunisták, a keresztény baloldal, a MAPU (*Movimiento de Acción Popular Unitario* = Egységes Népi Akciómozgalom), a szocialisták, illetve az „ultrák”, akik meglehetősen radikálisak voltak.⁶¹ A szocialista párti Salvador Allende vezetésével a Népi Egység szűkös választási győzelmet aratott 1970-ben (36,2%), a megosztott jobboldali erők ellen. A választási program nagyszabású terveket tartalmazott: államosítások, új program a bevételek elosztására, a latifundiumok és monopóliumok dominanciájának felszámolása; a nép nagyobb mértékű bevonása a politikai életbe; független és őszinte külpolitika.⁶² A program a Népi Egységen belüli érdekcsoportok közötti összhangot volt hivatott megteremteni, azonban a megosztottság túl erősnek bizonyult.

A Népi Egység a latin-amerikai szubkontinensen fejlettnek számító országban került hatalomra, hiszen Chile az egyik legurbanizáltabb, legiparosodottabb ország volt, és gazdasága folyamatosan növekedett.⁶³ Az új kormányzat első intézkedései a gazdaság élénkítését célozták. A bérek azonban az infláció mértékét meghaladóan emelkedtek, ezért árszabályozás lépett életbe. Agrárreformot vezettek be, és államosították a rézbányákat. A földreform egyfelől sikeres volt: gyakorlatilag teljesen

⁶¹ Simon COLLIER–William F. SATER: *A History of Chile, 1808–2002*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004. 332., 350.

⁶² Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VIII. k. 340.

⁶³ 1960 és 1973 között évi 3,6%-ot produkált. Lásd Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. k., I. rész. 31. 189.

felszámolták a latifundiumrendszert. A túl gyorsan végrehajtott túl nagy változtatások azonban a termelési mutatók romlását és a parasztok heves ellenállását eredményezték. A vörösréz kitermelése és a belőle származó bevételek csökkentek, a romló gazdasági mutatók miatt a bányászok sztrájkokat szerveztek. A szakszervezeteket a kereszténydemokraták tartották a kezükben.⁶⁴

Az ipar nagy része – döntően kivásárlás révén – 1971-re állami tulajdonba került. Az életszínvonal növekedett, de ezzel párhuzamosan láthatóvá váltak a problémák is: az ipar korlátozott kapacitása, a feketepeciac térnyerése, az elosztórendszer összeomlása. Ráadásul az államosítások miatt a magánszektor befektetései szinte teljesen megszűntek.⁶⁵ A közigazgatási rendszer a pozíciók elosztása körül kialakult viták miatt nem volt hatékony. A jobboldal rengeteg tisztviselőt delegált az államapparátusba, kezében tartotta a bírói hatalmat és a média nagy részét.⁶⁶ Egyes pozitív intézkedések – mint például az adóreform és az ingyenes iskolatej – sem növelték a társadalmi támogatottságot, amely így a városi munkásságra és kisebb mértékben a városi középosztályra korlátozódott. Chilében az osztályöntudat politikai pártokhoz kötődött, így ez még inkább erősítette az országon belüli széthúzást.⁶⁷

Az infláció elszabadulása⁶⁸ mellett az USA is egyre növekvő gazdasági pressziót gyakorolt Chilére: befagyasztotta a kölcsönök folyósítását; a CIA 8 000 000 USD-t áldozott az Allende-kormány megbuktatására.⁶⁹ Rendkívül erős volt a belső ellenzék is: egyetlen jelentősebb, az Egyesült Baloldalon kívüli párt sem működött együtt az Allende-kormánnyal, és a katolikus egyház, amely eleinte támogatta, fokozatosan elfordult tőle.⁷⁰ A chilei külpolitika új irányvonalat követett, hiszen egyre szorosabban együttműködött a szocialista országokkal, amelyek jelentős hiteleket folyósítottak az országnak.⁷¹

⁶⁴ Simon COLLIER–William F. SATER: i. m. 335–336.

⁶⁵ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VIII. k. 344.

⁶⁶ KERÉKES György: *Kubától Chiléig*. I. m. 339.

⁶⁷ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. k., II. rész. 354.

⁶⁸ 1972. második negyedévében meghaladta a havi 100%-ot. Lásd KERÉKES György: Salvador Allende politikai hitvallása. *Múltunk*, 2008/4. 241.

⁶⁹ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VIII. k. 349.

⁷⁰ Noha az UP-t több kisebb, keresztény alapokon nyugvó párt is támogatta, és lehetségesé vált a keresztények és a baloldaliak közötti jó viszony, az egyház úgy vélte, hogy a Nemzeti Egység „tönkreteszi a társadalmat” azzal, hogy megpróbálja beszivároztatni a templomokba a baloldali ideológiát. Lásd Orlando MELLA: *Religion and Politics in Chile – An Analysis of Religious Models*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala, 1987. 34.

⁷¹ KERÉKES György: *Kubától Chiléig*. I. m. 353.

Minden felsorolt probléma ellenére az 1973-as választások után Allende ismét kormányt alakíthatott, de csak a katonaság egyik meghatározó szárnya segítségével. Ez a lépés végül közvetve a rendszer végét jelentette: Augusto Pinochet tábornok 1973. szeptember 11-én puccsot hajtott végre, és több évig tartó kemény katonai diktatúrát vezetett be.⁷²

A chilei modell nagy hatást gyakorolt Európára, hiszen az „eurokommunizmus” innen eredeztethető. Bukása után erős volt az európai tiltakozás Pinochet hatalomátvételi módszere miatt.⁷³ Sikertelenségéhez hozzájárult, hogy az ellenzéki és az amerikai nyomás mindvégig erős volt (folyamatosan, hevesen támadták a kormányt), emellett a társadalmi konfliktusok felszínen maradtak, és emiatt a társadalom megosztott volt (így nem is támogatta a kormány tevékenységét), illetve túl gyorsan hajtották végre az egyébként valóban szükséges reformokat. A bukás még egy kérdést nyitva hagyott: vajon építhető-e a szocializmus demokratikus úton? A kérdésre egyelőre nem lehet választ adni.

Nicaragua

Az utolsó tárgyalott modell Nicaraguáé. Az ott lezajlott események a közeli múlthoz tartoznak, hiszen a rendszer alig húsz évvel jelen írás keletkezése előtt bukott el. A modell a legnagyobb hasonlóságot a kubaival mutatja, azonban lényegi különbségeket is felfedezhetünk közöttük.

A forradalom sikere elsősorban arra vezethető vissza, hogy az évtizedek óta hatalmon lévő Somoza-dinasztia az 1970-es évek végére rendkívül népszerűtlenné vált. Ebben döntő szerepet játszott az, hogy az 1972-es súlyos managuaui földrengés után nem sikerült megoldani az éles szociális feszültségeket és gazdasági problémákat. Nicaragua Latin-Amerika egyik legelmaradottabb országa volt. Akár a várható életkor és a városi lakosság arányát tekintjük, akár az ipar részesedését a gazdaságban, 1980-ban az egész szubkontinentst figyelembe véve a második legrosszabb mutatókkal jellemezhető.⁷⁴

⁷² Allende ezt már nem érte meg, mert az elnöki palota ostroma során többek szerint önkéntével vetett véget életének. Más vélemények, mint a például a Nobel-díjas költő, Pablo Neruda szerint, Allendét meggyilkolták. Lásd Pablo NERUDA: *Bevallom, éltem – Emlékiratok*. Európa Kiadó, Budapest, 1977. 433.

⁷³ ANDERLE Ádám: A chilei baloldal a 19–20. században. *Múltunk*, 2008/4. 237. és HARSÁNYI Iván: A chilei és a dél-európai baloldal közti kapcsolat és kölcsönhatás. *Múltunk*, 2008/4. 249–255.

⁷⁴ Ez 15,8%-ot jelent, ami még a térség hasonlóan fejletlen országaihoz (Honduras, El Salvador) képest is kirívóan gyenge. Lásd Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. k., I. rész. 40.

A rendkívül szegmentált ellenzékéből fokozatosan emelkedett ki a Daniel Ortega vezette FSLN (*Frente Sandinista de Liberación Nacional* = Sandinista Nemzeti Felszabadítási Front). Véglegesen csak 1979 márciusára vált az ellenzéki mozgalom vezető erejévé, amelyben nagy szerepet játszott az, hogy sikerült egy több erőt összefogó taktikai koalíciót kialakítani a nem marxista erőkkel is. A Sandinista Front ideológiája rendkívül összetettnek mondható: a Somoza-rendszer egyik korai áldozata, a névadó Augusto César Sandino gondolatain (a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek elítélése és az Amerika-ellenesség) kívül a nacionalizmus, a marxizmus–leninizmus, a radikális jakobinizmus és a felszabadítás teológiája⁷⁵ is jelen volt benne. A fegyveres erők és a rengeteg aktivista mellett az ideológia sokfélesége is segített abban, hogy a Front nagy társadalmi támogatottságra tett szert. A sandinisták jelentős elméleti tevékenységet is fel tudnak mutatni – egyrészt az alapító Carlos Fonseca, másrészt forradalmár pap-politikusaik révén (Miguel D’Escoto és a felszabadítás teológiájának nagy alakja, Ernesto Cardenal).

A diktatúra megdöntéséért, Kubához hasonlóan, először csak kevés ember szállt harcba (3000 fő) az erős túlerőben lévő ellenséggel szemben. Ám sikerült maguk mellé állítaniuk a föld nélküli parasztságot, a munkásságot, a nagy létszámú városi és vidéki középosztályt; a városi fiatalság és diákság is csatlakozott hozzájuk. Külön ki kell emelni, hogy a forradalom a katolikus egyház támogatását is élvezte,⁷⁶ amely már korábban is szemben állt a Somoza-rendszerrel. A forradalom 1979. július 19-re győzött, a fegyveres harcok során az ország 3 000 000 lakosából 50 000 veszítette életét.

Az USA korábban támogatta a Somoza-rendszert, ekkorra azonban már szembefordult a dinasztiával, miközben a sandinista kormányzással kezdettől fogva nem értett egyet. Az ország irányítására felkért, több párt tagjaiból összeállított Juntától fokozatosan a Sandinista Front vette át az irányítást Daniel Ortega vezetésével. A hatalom 1981-re teljesen a sandinisták kezébe került – hangsúlyozni kell azonban, hogy uralmuk alatt, egészen leváltásukig, 1990-ig, az országban politikai pluralizmus működött.⁷⁷ Létrejött a Front saját hadserege és rendőrsége. A gazda-

⁷⁵ Az 1970-es években Latin-Amerikában elterjedt baloldali katolikus irányzat, amelyben a katolikus egyház a társadalmi viszonyok átalakítását is saját feladatai közé sorolta.

⁷⁶ Az egyház korábban már szervezkedett a parasztság soraiban.

⁷⁷ Minden tizenhat éven felülnek választójoga volt; a kilencventagú nemzetgyűlés képviselői helyeit arányosan osztották el. Az ellenzék legerősebb pártjai azonban nem voltak hajlandók indulni a választásokon, így azokat az FSLN nyerte 1990-ig. Lásd Ilja A. LUCIAK: *The Sandinista Legacy – Lessons from a Political Economy in Transition*. University Press of Florida. Florida, 1995. 14., 32.

ságot kubai mintára centralizálták, a kormányzat teljes ellenőrzést gyakorolt az államapparátus felett. Az 1981-től egyre erőteljesebbé váló földreform (a használaton kívüli földek állami kézbe vételéről szóló törvény) mellett megindultak az államosítások, amelyek a Somoza-dinasztiához köthető összes vagyont, az összes pénzügyet, külföldi céget és a hazai nyersanyagkészleteket érintették.

A cél a társadalmi igazságtalanság, a gazdasági függés és a szegénység felszámolása volt. Az ellenzéket nem tiltották be, bizonyos kereteken belül a kritika is megengedett volt, ennek ellenére nem volt erős. A nemzetközi helyzet azonban erősen befolyásolta a kormányzást: rendszeres konfliktusok keletkeztek a környező országokkal, illetve az USA-val. A CIA kiképezte a „kontrákat”, akikkel inváziót szervezett Nicaragua ellen, és az USA kereskedelmi embargót vezetett be.⁷⁸ A kormányzatot ügyetlen lépései az egyházzal is konfliktusba keverték. A Szovjetunió semmilyen konkrét támogatást nem nyújtott Nicaraguának. Mindezek ellenére érezhetően fejlődött az egészségügyi ellátás és az oktatás színvonala. Az országban mindvégig szabad vallásgyakorlat volt érvényben. Az embargó miatt azonban csökkentek az exportbevételek, és 1989 elejére az infláció havi 100% fölé emelkedett.

Az országban élő indiánokkal folytatott csatározások (amelyek az indiánok által birtokolt földek és nyersanyagok miatt robbantak ki) rengeteg pénzt emésztettek fel, így a gazdasági mutatók romlottak. 1990-ben tizennégy ellenzéki párt koalíciója 53,9%-40,9% arányban legyőzte az FSLN-t a nemzetgyűlési választásokon. A szakirodalom⁷⁹ arra a következtetésre jutott, hogy a gazdasági visszaesés miatt a társadalom már nem bízott a forradalomban. Annak ellenére, hogy a Sandinista Front politikája nem volt maradéktalanul sikeres,⁸⁰ más tényezők is közrejátszottak a bukásában. Az erős nemzetközi ellenszélben szinte lehetetlen volt rendbe tenni a romokban heverő gazdaságot és kiegyensúlyozottan politizálni. Ez utóbbi jelenti a legnagyobb különbséget a kubai forradalomhoz képest: míg 1959-ben szinte egész Latin-Amerika eufórikusan fogadta a kubai forradalom sikerét, addig 1990-re (az európai szocialista blokk gyengülése miatt is) a légkör a nicaraguai eseményekkel kapcsolatban teljesen megváltozott. Az események dacára a sandinizmus nagy erő maradt, és később ismét kormányalternatívává tudott lenni,

⁷⁸ Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VII. k. 359.

⁷⁹ Például Ilja A. LUCIAK: i. m. 10. és Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VI. k., II. rész. 231.

⁸⁰ Hibás döntéseket hoztak a külpolitikában, és nem tudták megfelelően átvenni a privát szektor irányítását. Lásd Leslie BETHELL (szerk.): i. m. VII. k. 365.

ám úgy, hogy alkalmazkodott a szubkontinens, a kontinens és a világ 1989 utáni erőviszonyaihoz.

Konklúzió

A hat tárgyalta modell közül tehát csak a kubai tudott igazán hosszú távon fennmaradni. Elmondható általában róluk, hogy az egyes rendszerek az országok valódi belső problémáinak megoldását tűzték ki célul. Céljaik megvalósítása közben természetesen követtek el hibákat, de nem meggyőző, ha csak ezzel magyarázzuk a bukásukat. Nem mellékes tényező az sem, hogy a nemzetközi (főleg amerikai) beavatkozási szándék gyakran olyan erős volt, hogy ezzel szemben a rendszerek fenntartása szinte lehetetlenné vált. Mexikó kivételével a forradalmak a hidegháború éveiben zajlottak le, emiatt az amerikai nyomás folyamatos volt. A Szovjetunió jelentős, tevékeny támogatását csak Kuba nyerte el. A külső nyomás gazdasági és esetenként katonai intervenció formáját is öltötte, ami döntő szerepet játszott a rendszerek ellehetetlenülésében.

A forradalmak bukása azonban nem jelentette egyúttal a baloldali ideológia bukását is Latin-Amerikában. A baloldali ideológia pozitív megítélése, politikai-gazdasági lehetőségként való kezelése manapság is napirenden van. A szociális problémák továbbélése, a szegénység és az Amerika-ellenesség erőteljes jelenléte Latin-Amerikában napjainkban is megtalálható. A baloldali ideológiák hátterében általában inkább ezek a tényezők húzódnak meg és nem a „dogmatikus” marxi-lenini tézisek. Éppen ezért lehetnek továbbra is népszerűek a baloldali pártok, amelyek zászlajukra írják a jelzett problémákat.⁸¹

⁸¹ Ezt jósolta Leslie BETHELL is sokszor idézett művében (VI. k., II. rész. 167). A jóslat bevált (például Bolíviában, Evo Morales kapcsán). Lásd még DÖMÉNY Zsuzsa: A baloldali ideológia Latin-Amerikában a 21. század elején. *Külügyi Szemle*, 2008. ősz. 108–123.